

KARADENİZ'DEN ORTADOĞU'YA UZANAN BİR DİŐ POLİTİKA: GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE SURİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ

Bilal Karabulut*

Özet

Bu çalışmanın temel amacı Kardenez havzasında yer alan bir ülkenin kendi coğrafi alanı dışındaki bir başka ülke ile neden çok yakın ilişkiler kurduğunu Suriye-Rusya ilişkileri ekseninde irdelemektir. Bu durum güçlü bir devletin kendi coğrafyasında gücünü devam ettirebilmesi için başka bölgelerdeki ülkelere de ilişki içinde olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Suriye-Rusya ilişkileri Soğuk Savaş sonrası dönemde marjinal bir biçimde değişmiştir. Bu bağlamda bu değişim sürecini ortaya koymak adına çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Soğuk Savaş döneminde Suriye-SSCB ilişkileri irdelenecektir. İkinci bölümde ise Soğuk Savaş sonrası dönemde Suriye-Rusya ilişkileri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, SSCB, Suriye, Hafız Esad, Soğuk Savaş, Küreselleşme.

Giriş

Bu çalışmanın temel amacı ulusal menfaatlerin sınır tanımamazlığını ortaya koymak adına Suriye-Rusya ilişkilerinin tarihsel süreçte nasıl şekillendiğini ortaya koymaktır. Birbirlerinden uzak coğrafyalarda yaşayan bu iki ülkenin geliştirmiş oldukları ilişkiler ağı göstermektedir ki herhengi coğrafi bölgeyi kendi içindeki dinamlardan yola çıkarak değerlendirmek eksik bir yaklaşım olacaktır. Zira büyük devletler kendi coğrafyalarından uzak coğrafyalara kendi ulusal menfaatleri-

* Araştırma Görevlisi, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F Uluslararası İlişkiler Bölümü.

ni korumak adına müdahil olmaktadır. ABD'nin Irak'a askeri müdahalesi, Karadeniz havzasındaki sorunlarda aktif rol oynamak istemesi v.b örnekler bu durumun somut örnekleridir. Küreselleşme sürecinin coğrafi uzaklık kavramını anlamsızlaştırmaya başladığı bir dönemde Karadeniz ve Ortadoğu bölgelerinden yakın ilişkiler içinde olan iki ülke seçilerek bu ilişkiler ağını tarihsel perspektifte değerlendirilmesi bu çalışmanın temel metodolojisidir.

Soğuk Savaş sonrası Suriye-Rusya ilişkileri, Soğuk Savaş dönemi Suriye-SSCB ilişkilerden oldukça farklıdır. Bu farklılık değişen uluslararası koşulların doğal bir sonucudur. Soğuk Savaş döneminde patlak veren her Arap-İsrail savaşı, Ortadoğu'da yaşanan her gelişme (Bağdat Paktı, Camp David Andlaşması v.b.) iki devleti kader birliği yapmaya zorlamıştır. SSCB için İsrail'in bölgedeki varlığı çok önemliydi ve bu ülke sayesinde Ortadoğu'daki aktörlüğünü devam ettirebiliyordu. SSCB, İsrail'in ne çok güçlenmesine ne de yok olmasına izin vermemiştir. Zira Ortadoğu ülkelerinin SSCB'ye ihtiyaçları olduğunu hissetmeleri ve bu sayede SSCB'nin Ortadoğu'da bulunmasını istemeleri gerekiyordu. Suriye açısından bakıldığında ise İsrail faktörü başta olmak üzere diğer bir çok etken nedeniyle SSCB'nin müttefiki olarak hareket etmeyi ulusal çıkarlarını korumak adına adeta bir zorunluluk olarak görüyordu. Soğuk Savaş'ın bitiminden hatta Gorbacov'un iktidara gelmesinden hemen sonra iki ülke ilişkileri belirgin bir gerileme dönemine girmiştir. Suriye, en büyük destekçisini kaybetmiş ve bu durum tüm ulusal politikalarını revize etmesini beraberinde getirmiştir.

SSCB'nin Ortadoğu politikasındaki etkinliği edilgen koşullar çerçevesinde şekillenmekteydi. Edilgenlik kavramıyla anlatılmak istenen SSCB'nin Batı karşıtlığı arttıkça Ortadoğu'daki etkinliğinin artmasıdır. Örneğin Mısır, Batı-karşıtı politikalar izlediği ölçüde de SSCB'ye yaklaşmış, Batıyla yakınlaştığı ölçüde de SSCB'den uzaklaşmıştır. Benzer tutumları Suriye, Irak ve İran gibi ülkelerde sergilemiştir. Bu tespit Ortadoğu ülkelerinin ne kadar pragmatist olduklarını da ortaya koymaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde de Ortadoğu ülkeleri Batı'yla ve özellikle de ABD'yle karşı karşıya geldiklerinde Rusya'dan yardım beklemektedirler. Fakat bu dönemde Rusya'nın imkân ve kabiliyetleri bu ülkelere her konuda yardım etmeye yetmemektedir. Rusya'dan tam anlamıyla destek göremeyen bu ülkeler ya ABD'yle anlaşma yoluna gitmeyi denemekte ya da Çin ve AB gibi diğer küresel güçlerin kapısını çalmaktadırlar. Bu durum ise Rusya'nın küresel gücüyle doğru orantılı olarak Karadeniz bölgesinde de gücünün azalmasını beraberinde getirmektedir. Ukrayna ve Gürcistan'daki kadife devrimlerde pasif kalması bu durumun en somut örnekleridir.

1. Soğuk Savaş Döneminde Suriye-SSCB İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı sonunda Suriye Fransa'dan yakasını tamamen kurtararak tam bağımsızlığına kavuşmakla birlikte, uzun müddet içeride siyasi istikrara kavuşamamıştır. 1945-1949 yılları arasında nispeten sakin geçen Suriye'nin siyasi hayatı, 1949'dan itibaren tam bir karışıklık ve düzensizlik içine girmiştir. 1949-1953 yılları arasında Suriye'de üç defa hükümet darbesi, 21 kabine değişikliği

olmuş ve bu arada iki defa askeri diktatörlük kurulmuştur. 25 Şubat 1954'te Çiçekli hükümetinin askeri bir darbe ile iktidardan düşürülmesinden sonra Suriye'nin siyasi hayatında Baas partisinin birinci plana çıktığını ve Baas Partisi ile birlikte SSCB'nin Suriye açısından önemli bir ülke haline geldiğini görüyoruz.¹

İkinci Dünya Savaşı'nda sonra, Ortadoğu ile ilgilenmeye başlayan SSCB 1946 yılında ABD ile birlikte Suriye'nin bağımsız bir devlet olması gerektiğini vurgulamış, 1947 yılında ise Birleşmiş Milletler'de İsrail'e Filistin topraklarında bir devlet kurma hakkı tanıyan 181 sayılı kararın alınmasında büyük bir çaba harcamıştır. Sovyetlerin asıl amacı, Fransa ve İngiltere'nin bölgeden çekilmesini sağlamak ve bu topraklara nüfuz etmektir. Ancak, kurulan İsrail devleti kısa bir süre sonra ABD ile stratejik işbirliğine gidince Sovyetler Birliği başka müttefikler aramaya başladı. Yine bu tarihlerde hem Baas Partisi içinde hem de diğer oluşumlarda sosyalist ve komünist eylemler artmaya başlamıştı.² Suriye'deki Baas rejiminin ideolojik olarak iki dayanak noktası vardı; Pan-Arabizm ve Sosyalizm.³ Bu nedenle SSCB ile yakın ilişkiler kurması Baas rejiminin meşruiyetini pekiştiren bir olguydu.⁴ Ayrıca, SSCB'den aldığı destek Baas Partisi'nin Suriye'de tutunabilmesi için temel dayanak noktasını teşkil ediyordu.

SSCB-Suriye ilişkileri, Suriye'nin bağımsızlığının hemen öncesinde, 1 Şubat 1946'da, imzalanan gizli bir anlaşmayla başlamıştır.⁵ Bu anlaşma, SSCB'nin Suriye'ye uluslararası arenada diplomatik ve siyasi desteğini ve Suriye'nin ulusal ordusunu kurma konusundaki Sovyet askeri yardımlarını öngörüyordu. 1 Nisan 1950'de imzalanan Saldırmazlık Paketi ise ikili ilişkileri bir ileri boyuta taşıyordu.⁶ Fakat Suriye-SSCB ilişkileri yukarıda da değinildiği gibi 1954 yılında Baas Partisi'nin Suriye'de iktidara gelmesiyle doğal müttefiklik anlayışı içinde şekillenmeye başlamıştır.

Suriye'nin Soğuk Savaş müddetince ABD'yi değil de SSCB'yi müttefik olarak seçmesinin arkasında yatan sebeplerden en önemlisi Baas hareketinin komünizme sıcak bakması ve anti-emperyalizmi propaganda aracı olarak seçmesi gösterilebilir.⁷ SSCB'nin Ortadoğu'daki müttefikleri olarak Suriye'yi seçmesinin sebepleri ise şu şekilde sıralanabilir:⁸

1. Suriye'nin SSCB'yle ittifak kurmak zorunda olması. Bu durumu ortaya çıkaran temel etmen İsrail'in müttefik olarak SSCB'yi değil ABD'yi seçmesidir.

1 Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2 1914-1995)*, İstanbul 1996, s.514.

2 Ayhan, Veyssel, *Lübnan, Suriye ve İsrail İlişkilerini Belirleyen Dinamikler: Bir İç-Dış Politika Bağlantısı Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2002, s.107-108.

3 Sander, Oral, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, Ankara 2001, s.362.

4 Oral Sander, *Siyasi Tarih...*, s.366-367.

5 Suriye bağımsızlığını 17 Nisan 1946'da ilan etmiştir.

6 Rami, Ginat, "The Soviet Union and The Syrian Ba'ath Regime: From Hesitation to Rapprochement", *Middle Eastern Studies*, Vol: 36, April 2000, s.156.

7 Peretz, Don, *The Middle East Today*, USA: Praeger Publishers, 1983, s-410.

8 Howard, Harry N., "The Soviet Union in Lebanon Syria and Jordan", Ed. Ivo J. Lederer and Wayne S.Vucinich, *The Soviet Union and the Middle East; the post- World War II era*, USA: Hoover Institution Press, 1974, s.135.

Ortadoğu'da ortaya çıkan bu oluşum SSCB'yi Suriye ve Mısır'a yöneltmiştir. Bu sebep Suriye için de geçerliydi. Zira İsrail, ABD yerine SSCB'yle müttefiklik ilişkisi içine girseydi doğal olarak ABD Suriye'ye yönelecekti.

2. Suriye Komünist Partisi'nin Ortadoğu'daki en güçlü komünist partilerden biri olması. Dolayısıyla, Suriye'nin SSCB'ye sempatiyle bakması.

3. Suriye'nin jeostratejik konumu ve özellikle Türkiye ve Irak'la komşu olması Doğu-Batı dengesinin korunması açısından önemli bir unsurdu. Suriye'nin jeostratejik konumu SSCB'nin 'Çevreleme Politikası'nı engellemesi açısından da son derece önemliydi⁹.

SSCB'nin Ortadoğu'da etkinlik kurmak istemesinin nedeni Batılılardan (özellikle de ABD'den) tamamen farklıdır. Batılılar için Ortadoğu demek 'petrol' demektir. SSCB'nin ise böyle bir kaygısı yoktu. SSCB'nin bölgeye ilişkin politikaları ABD'nin bu bölgede tek hegemon olmasını engellemeye yönelik tepkisel bir politikaydı. SSCB'nin Soğuk Savaş döneminde müttefik olarak Suriye ve Mısır'ı seçmesi bu politikasını ortaya koymaktadır. Zira, bu iki ülkede de petrol yoktur.¹⁰

SCB'nin Suriye'yi müttefik olarak seçmesinin en önemli nedeni ABD'nin 'Çevreleme Politikası'nı Suriye aracılığıyla delmek istemesiydi. Soğuk Savaş döneminde ABD'nin SSCB'ye yönelik temel stratejisi çevreleme politikasıydı. Çevreleme politikasının fikir babası olan George Kennan, ABD'nin barışçı ve istikrarlı bir dünyanın çıkarlarına yönelik tehdit işareti gösterdiği herhangi bir yerde SSCB'yi dengelemek üzere düzenlenmiş bir çevreleme politikası izlenmesi gerektiğini savunuyordu. Böylece çevreleme, Spykman'ın fikirlerinin de etkisiyle, ABD'nin kürenin korunması anlamına gelen evrensel çıkarlara sahip olduğu görüşünü yansıtan özel bir politikası olarak belirlemiştir.¹¹ Spykman'ın ABD'ye yaptığı tavsiye, kenar kuşak memleketleri (Rimland) üzerinde hâkim bir kuvvetin kurulmasına engel olacak bir dış politika izlemesi idi. Spykman, Mackinder'in formülünü şu şekilde güncellemiştir; "Kıyı ülkesini kontrol eden Avrasya'yı kontrol eder, Avrasya'yı kontrol eden dünyanın kaderini belirler."¹² Bu düşünce silsilesi içinde, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerek doğrudan doğruya gerek dolaylı olarak yaptığı teşebbüs ve desteklemeleri ile kurulan NATO, CENTO, SEATO ve Amerikan Devletleri Teşkilatı hatırlanırsa Spykman'ın Amerikan dış politikasına ne kadar etkili olduğu fark edilir.¹³ Rimland kuşağı üzerinde NATO ile Norveç'ten Türkiye'ye, CENTO ile Türkiye'den Pakistan'a ve SEATO ile Pakistan'dan kuzeyde Filipinler ile güneyde Yeni Zelanda'ya

9 Çalışmanın ileriki bölümlerinde Suriye'nin Çevreleme Politikası açısından taşıdığı değere ayrıntılı olarak değinilecektir.

10 Yapp, M. E., *The Near East Since The First World War - A History to 1995*, England: Pearson Education Limited, 1996, s.412.

11 Owens, Mackubin Thomas, "In Defense of Classical Geopolitics", *Naval War College Review*, Vol.52, Issue:4, Autumn-1999, s.65.

12 Fettweis, Christopher J., "Sir Halford Mackinder, Geopolitics and Policymaking in The 21st Century", *Parameters: US Army War College Review*, 00311723, Vol.30, Issue:2, Summer-2000, s.60.

13 Bilge, Suat, *Milletlerarası Politika*, Ankara 1966, s.121.

uzanan ve stratejik olarak birbirine eklenen bir stratejik kuşatma hattı oluşturulmak istenmiştir.¹⁴ İşte bu noktada SSCB'nin Suriye'ye neden bu kadar önem verdiği anlaşılabilir. SSCB yöneticileri çevreleme politikasını Suriye gibi ülkelerle engellemek istiyordu.

İki ülkenin yakınlaşması o dönemki uluslararası konjonktürün doğal bir sonucudur. Denilebilir ki Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu'da patlak veren her olay, her savaş Suriye'yi SSCB'ye daha da yaklaştırmıştır. Bu gelişmeleri ortaya koymak ikili ilişkilerin hangi aşamalardan geçerek müttefiklik anlayışına yöneldiğini anlamlandırmak açısından son derece önemlidir.

Suriye-SSCB yakınlaşmasına yol açan bu gelişmelerden ilki Süveyş Bunalımı'dır. 1956 yılında meydana gelen Süveyş Bunalımı, SSCB'nin Ortadoğu'daki prestijini artırmıştır. ABD'de SSCB'nin prestij kazancına karşılık 1957'de Eisenhower Doktrini'ni kabul etmiştir.¹⁵ Eisenhower'a göre, Sovyetler Ortadoğu'daki en önemli politik güç olmak istiyordu ve böylesi bir duruma ABD'nin müsaade etmesi düşünülemezdi. Nitekim 1958'e gelindiğinde ABD, Sovyetlerin Ortadoğu'ya girişini engellemek için doğrudan güç kullanma politikasını benimsemekten çekinmemiştir.¹⁶

Süveyş Bunalımı'ndan sonra Suriye'ye Sovyet yardımı akmaya başlamıştır. Suriye ile SSCB arasında Mayıs ve Kasım 1956'da iki askeri işbirliği anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmalar kapsamında SSCB, Suriye'ye 60 milyon dolarlık yardım yapmıştır. SSCB'nin bu dönemdeki asıl büyük yardımı 28 Ekim 1957'de yapılan bir anlaşma kapsamında olmuştur. Bu anlaşma çerçevesinde SSCB, Suriye'ye belirlenmiş on dokuz projede kullanılmak üzere 168 milyon dolarlık yardım yapmıştır. Aynı yıl içerisinde Çekoslovakya, Bulgaristan ve Doğu Almanya'nın da yardımlarıyla bu rakam 294 milyon dolara yükselmiştir. Bu yardımların en önemli özelliği askeri alanda kullanılmak üzere değil de baraj, köprü ve demiryolu gibi Suriye'nin ekonomik yapılanmasına katkı sağlayacak alanlarda verilmiş olmasıdır. Bu yardımların işlerlik kazandırılması adına Doğu Bloku'ndan Suriye'ye mühendis, teknisyen v.b uzman akını olmuştur.¹⁷ Bu yardımların 87.5 milyon dolarlık kısmının baraj inşası için verilmesi ise Türkiye'yi yakından ilgilendiren bir konuydu.¹⁸

1957 yılı başından itibaren Suriye gittikçe sola kaymaya ve bu ülkede komünistlerin tesirinin artmaya başladığı söylenebilir. Bu gelişmenin liderliğini Suriye kabinesinin kuvvetli adamlarından ve komünist sempatisi ile tanınan Halit el-Azm yapmaktaydı. Halit el-Azm 1956 Temmuz'unda Savunma Bakanı olarak bir heyetle Moskova'ya gitti ve orada Sovyetlerle bir takım anlaşmalar imzaladı. Bu anlaşmaların 6 Ağustosta açıklanması ile, 1957 'Suriye Buhra-

14 Davutoğlu, Ahmet, *Stratejik Derinlik*, İstanbul 2001, s.105.

15 Oral Sander, *Siyasi Tarih...*, s.305-307.

16 Veysel Ayhan, *Lübnan, Suriye ve İsrail...*, s.107.

17 Howard, Harry N., "The Soviet Union in...", s.140.

18 Shad, Tahir I., Steven Boucher and Jennifer Gray Reddish, "Syrian Foreign Policy In The Post-Soviet Era", *Arab Studies Quarterly*, Vol. 17, Winter/Spring 95, s.77.

nı' patlak verdi. Zira bu anlaşmalara göre, Sovyetler Suriye'ye 500 milyon dolarlık ekonomik ve askeri yardım yapacaklardı. Bu yardımı Lazkiye'de yeni bir limanın yapımı, Suriye'de karayolları ve demiryolları inşası, sulama ve enerji projelerinin finansmanı olarak ve yine Suriye'de 6 tane havaalanı inşası için kullanılacaktı. Ayrıca Suriye'nin silahlandırılması da bu yardım çerçevesi içinde yer alıyordu. Anlaşmaların açıklanmasından bir süre sonra, 17 Ağustosta, ılımlı bir kişi olarak bilinen Suriye Genelkurmay Başkanı General Nizamettin emekliye sevk edildi ve yerine, gençliğinde Fransız Komünist Partisi'ne üye olmuş bulunan Albay Afif el-Bızrî getirildi.¹⁹ Bu gelişmeler, Suriye'nin komşuları Türkiye, Irak ve Ürdün ile İsrail ve Lübnan'da büyük heyecan uyandırdı. Bu ülkelerin inancı, Sovyetlerin şimdi Suriye'de bir "köprübaşı" kurdukları ve Suriye'nin bir "Moskova uydusu" haline geldiği idi. İsrail Başbakanı Ben Gurion Başkan Eisenhower'e gönderdiği mesajda; "Suriye'nin milletlerarası komünizmin bir üssü haline gelmesi, zamanımızda hür dünyanın karşısına çıkan en tehlikeli hadiselerden biridir." diyordu. Gerçekten, işin aslına bakılırsa, Çarlık Rusyası zamanından beri ilk defa olarak Sovyetler bu anlaşma ile bir Ortadoğu ülkesine ayak basmak imkânını elde ediyorlardı. Zira bu anlaşma ile birçok asker ve sivil Sovyet uzmanı Suriye'de bulunmak imkânına sahip oluyordu.²⁰

Suriye Buhranı sonrasında ABD'nin Ortadoğu'ya ilgisi artmış, müttefiklerine daha fazla askeri, ekonomik ve siyasi destek vermeye başlamıştır. Her ne kadar Suriye ve Mısır gibi Arap ülkeleri Amerikan karşıtı olmadıklarını, bağlantısız ve anti-emperyalist olduklarını savunsalar da ABD bu ülkelerin gitgide Sovyet uydusu haline geldiklerinin farkındaydı.²¹

SSCB-Suriye yakınlaşmasına önayak olan bir diğer gelişme Bağdat Paktı'dır. Türkiye'nin öncülüğünü yaptığı bu paktı kendisine yönelik bir pakt olarak algılayan Suriye, Sovyetlere daha da yaklaşmıştır. Bağdat Paktı yalnız Suriye'yi SSCB'ye yaklaştırmakla kalmamış aynı zamanda Ortadoğu ülkelerini Doğu ve Batı Blokları'nın peykleri olarak ikiye bölmüştür. Bu paktın içinde yer alanlar Amerikan hizmetkârı olmakla suçlanmıştır.

a. Hafız Esad Dönemi Suriye-SSCB İlişkileri

Suriye-SSCB ilişkilerinin gelişmesinin bir diğer önemli sebebi de 1970 yılında Hafız Esad'ın iktidara gelmesiydi. Hafız Esad'ın ilk dış ziyaretini 1-3 Şubat 1971'de Moskova'ya giderek gerçekleştirmesi Sovyetlere verdiği önemin bir göstergesiydi. Bu tarihte Suriye'nin Sovyetler Birliği'yle on beş yıllık askeri ve ekonomik ilişkisi bulunmaktaydı. Sovyetler Birliği'nden ekonomik ve askeri yardım talebinde bulunan Hafız Esad, SSCB'nin Ortadoğu'ya yönelik istek ve

19 Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi...*, s.514.

20 Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi...*, s.514.

21 Gerges, Fawaz A., *The Superpowers and Middle East-Regional and International Politics 1955-1967*, USA: Westview Press, 1994, s.88-89.

önceliklerini gayet iyi biliyordu: Ortadoğu'nun kalbinde sürekli bir dinleme istasyonu, deniz ve hava üssü kolaylıkları.²²

Hafız Esad iktidara geldiğinde dış politikadaki önceliği, Salah Cedit döneminin yarattığı Suriye'nin Arap dünyasından izole durumunu sona erdirmek oldu. Suriye'nin güçlü bir ordu ve dostlara ihtiyacı olduğuna inanan Hafız Esad, muhafazakâr Arap rejimleriyle Suriye'nin ilişkilerini düzeltereği gibi, Batı'ya karşı Suriye'nin değişmez dış politika dayanağı olan Sovyetler Birliği'ne yakınlık duyan bir dış politika tercih edecektir. Aynı anda, çok büyük maddi zenginliğe sahip muhafazakâr Arap rejimlerine ve SSCB'ye yönelik dış politika açılımı, Suriye'ye çok boyutlu (ekonomik, askeri v.b.) bir avantaj sağlayacaktır.²³

Hafız Esad, SSCB'yle müttefiklik bağının devam ettirilmesinin Suriye'nin ulusal çıkarları açısından son derece önemli olduğunun bilincindeydi. Esad'ın böylesi bir bilince sahip olmasının nedenleri; SSCB'nin alternatifinin olmaması²⁴, Suriye'nin ekonomik ve askeri yapılanmasını Sovyet modeline göre kurmuş olması, SSCB'nin istihbarat alanında verdiği desteğin Esad yönetimini iç muhalefete karşı koruması, Esad yönetiminin ideolojik tabanı ile SSCB'nin ideolojisinin örtüşmesi ve Doğu Bloku'nun ekonomik yardımlarından yoksun kalınmak istenmemesi olarak sıralanabilir.²⁵

SSCB'nin Suriye'ye verdiği desteğin ise iki ana nedeni vardı. Bu nedenlerden birincisi, Anti-Emperyalist ve Anti-Batıcı söylemler kullanan Suriye'nin bu söylemlerini tüm Ortadoğu ülkelerine yayarak Batılıların Ortadoğu'nun genelinde mevzi kaybetmesini sağlayacağı düşüncesiydi. İkinci neden ise SSCB'nin nükleer dengiyi korumak adına Doğu Akdeniz'de bir ayağının olması gerekliliğiydi. Zira ABD Doğu Akdeniz'deki deniz altlarına taktığı nükleer füzeler aracılığıyla bu dengiyi bozabilirdi. SSCB için Suriye'nin jeostratejik konumu oldukça önemliydi.²⁶

22 Şen, Sabahattin, *Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi (Tarihi ve Sosyal Temelleri)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1999, s.280-281.

23 Şen, Sabahattin, *Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi...*, s.280.

24 Soğuk Savaş döneminde Suriye'nin SSCB'ye karşı kullandığı kozlardan biri de sık sık Çin'in müttefik olarak SSCB'nin yerine geçebileceği söylemini kullanmasıydı. Bu söylem rasyonel sayılabilecek bir söylem değildi. Zira, o dönemde Çin'in dünya politikasında çok az bir etkinliği vardı ve SSCB'nin yerini doldurması olanaksızdı. Özellikle askeri alanda SSCB'nin çok gerisindeydi. Vatikiotis, P. J., "The Politics of the Fertile Crescent", Ed. Hammond, Paul Y. and Sidney S.Alexander, *Political Dynamics in the Middle East*, Elsevier Publishers, New York 1972, s.241.

25 Mclaurin, R.D., Don Peretz and Lewis W. Snider, *Middle East Foreign Policy -Issues and Processes-*, USA: Praeger Publishers, 1982, s.282.

26 Fukuyama, Francis, "Soviet Military Power in the Middle East; or, Whatever Became of Power Projection?", Ed. Spiegel, Steven L., Mark A. Heller and Jacob Goldberg, *The Soviet-American Competition in The Middle East*, USA: D.C Heath and Company, 1988, s.170-171.

Suriye, özellikle Hadız Esad'ın iktidara gelmesiyle birlikte artan bir ivmeyle silahlanmıştır. Hafız Esad yönetimindeki Suriye'nin bu kadar yoğun bir silahlanma içine girmesinin nedenleri şu şekilde sıralanabilir:²⁷

1. İsrail'le sürekli bir çatışma ortamı içinde olması ve bu nedenle ulusal güvenliğini korumak için silahlanmaya ihtiyaç duyması.

2. Hafız Esad'ın asker kökenli olması ve önemli bürokratik görevlere kendisi gibi asker kökenli kişileri ataması. Bu durum devlette askeri mantığın ağır bastığı kurumsal bir yapılanma ortaya çıkarmıştır. Askeri hedefler, ekonomik ve sosyal hedeflerin önüne geçtiği için bütçeden en büyük payı da askeri harcamalar almış ve Suriye tam bir "asker devlet" haline gelmiştir.

3. Hafız Esad'ın sahip olduğu azınlık iktidarını ancak askeri güçle koruyabileceğini düşünmesi.

4. Hafız Esad'ın Arap liderliğine giden yolun büyük bir askeri güçten geçtiğini düşünmesi.

Hafız Esad'ın iktidara gelmesinden sonra Suriye-SSCB ilişkilerinin seyrini değiştiren bir diğer gelişme de Mısır Devlet Başkanı Nasır'ın ölmesiydi. Nasır'ın vefatından sonra yerine Enver Sedat geçmiştir. Enver Sedat'ın SSCB'ye yaklaşımı Nasır'dan oldukça farklıydı. Enver Sedat, 18 Temmuz 1972'de Sovyet askeri personelinin (15.000-20.000 arasındaki) Mısır'ı terk etmelerini istedi. Mısır'ın bu kararı, Batılı ülkeleri şaşırtmıştı. Enver Sedat'ın bu kararı almasındaki etken ise İsrail üzerinde Mısır'ın ihtiyacını duyduğu siyasi baskıyı kurabilecek en önemli güç olan ABD'ye yakınlaşmaktı. Bu önemli gelişme Sovyetler Birliği'nin Suriye'yi daha fazla desteklemesi sonucunu doğururken, Hafız Esad, Temmuz 1972'de Moskova'ya giderek 700 milyon dolarlık ekonomik ve askeri yardım temin ediyordu.²⁸ Hafız Esad, Mısır'ın Sovyetler Birliği'nden kopuşunu iyi analiz edebilmiş, askeri alandaki yeni ikili askeri işbirliği anlaşmalarının önünü açarak ve ülkesindeki Sovyet askeri varlığından memnuniyetini dile getirerek SSCB ile müttefikliğini en üst noktaya taşıyabilmiştir.²⁹

Enver Sedat, ulusal güvenlik danışmanlarından Muhammed Hafız İsmail'i Şubat 1973'de ABD'ye göndermiştir. Muhammed Hafız İsmail, ABD Başkanı Nixon'la görüşmüştür. Daha sonra New York'da yapılan resmi görüşmelerle bu süreç devam etmiştir. Mısır, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesini istiyordu. Mısır'la ABD arasında yaşanan bu yakınlaşma süreci biraz yavaş gelişmiştir. Zira, o tarihlerde ABD, Watergate Skandalı'yla uğraşıyordu.³⁰ Eğer bu süreç yavaş ilerlemeseydi belki de 1973 Savaşı'na gerek kalmayacaktı. Mısır'ın bu adımı savaşı engellemese dahi SSCB'yle ipleri tamamen kopardığını simgelemesi açısından son derece önemliydi.

27 Perthes, Volker, "Si Vis Stabilitatem, Para Bellum: State Building, National Security and War Preparation in Syria", Ed. Steven Heydemann, *War, Institutions, and Social Change in the Middle East*, California: University of California Press, 2000, s.153.

28 Şen, Sabahattin, *Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi...*, s.281.

29 Mclaurin, R. D., Don Peretz and Lewis W. Snider, *Middle East...*, s.265.

30 Kissinger, Henry, *Years of Renewal*, New York: Simon and Schuster, 1999, s.353-354.

1973 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra Mısır'ın Sovyetler Birliği ile ilişkisini keşip Batı Bloku'na yakınlaşması üzerine Sovyet-Suriye ilişkileri daha stratejik bir hal almıştır. 1976'da Mısır'ın SSCB ile 1971 yılında yapılmış olan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nı feshetmesi SSCB'nin Ortadoğu'da tamamen Suriye'ye angaje olmasını beraberinde getirmiştir.³¹ Camp David Andlaşması ile de Suriye'nin de içinde bulunduğu Arap dünyasında Amerikan aleyhtarlığı iyiden iyiye artmış ve doğal olarak bu gelişme SSCB'nin işine gelmiştir. 1980'lere gelindiğinde Sovyetler, Suriye'nin tüm askeri ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılama yoluna gitmiştir.

Camp David Andlaşması'ndan (26 Mart 1979) hemen sonra 8 Ekim 1980'de imzalanan SSCB-Suriye Dostluk ve İşbirliği Antlaşması bu nedenle oldukça anlamlıdır. Bu antlaşma Suriye-SSCB ilişkilerini en üst seviyeye taşıyan belgedir. 15 maddelik antlaşmanın 5. maddesine göre; taraflardan herhangi birinin barış ve güvenliğinin tehdit edilmesi halinde, bu tehdidin bertaraf edilmesi ve barışın yeniden tesisi amacı ile işbirliği yapmak için derhal birbirleriyle temasa geçeceklerdi.³² Antlaşma'nın 5. maddesinden anlaşılacağı üzere antlaşma adeta bir garantörlük antlaşmasıydı ve Suriye'yi SSCB'nin uydusu haline getiriyordu. Ayrıca, 1980 Anlaşması'nın gizli protokolüne göre SSCB olası bir İsrail saldırısında tüm gücüyle yardım etme konusunda Suriye'ye garanti veriyordu.³³

1980 Antlaşması'nın önemli bir özelliği 3. maddesinde Siyonizmin 'ırkçılık' olarak nitelendirilmesidir. Bu madde ile SSCB, İsrail'i tamamen karşısına alıyordu.³⁴ Bu madde Hafız Esad'ın koşulları nasıl değerlendirdiğine güzel bir örnektir. Zira Afganistan'ın işgali söz konusu olmasaydı Sovyetlerin antlaşmaya böyle bir madde koyması düşünülemezdi. 1980 Antlaşması'nın bir diğer özelliği de SSCB'nin 1978'de Afganistan'la imzalamış olduğu ve Afganistan'ı işgaline gerekçe olarak gösterdiği Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın hemen hemen aynı olmasıydı. SSCB, Afganistan'da başarı kazansaydı belki de rotasını Suriye'ye çevirecekti.³⁵ 1980 Antlaşması SSCB'nin Suriye'ye Asi Nehri üzerine baraj yapılması konusunda teknik ve ekonomik yardımlarını da öngörüyordu. Antlaşma'nın bu yönü su sorunu bağlamında Türkiye'yi de ilgilendiriyordu.³⁶

1980'lere gelindiğinde Suriye'nin SSCB'yle stratejik işbirliğini devam ettirmesinin bir zorunluluk haline geldiğini görmekteyiz. 1980 sonrası döneme baktığımızda; Mısır'ın Camp David Antlaşması'nı imzaladığı, Filistinliler ve Hıristiyan Lübnan'larla yaşadığı güç mücadelesi nedeniyle Suriye'nin Lübnan'da otorite kuramadığı, Irak'ın bölgede ağırlığını git gide hissettirmeye başladığı ve İsrail'in her geçen gün askeri gücünü arttırdığı görülebilir. Tüm bu gelişmeler Suriye'yi SSCB'siz hareket edemez hale getiriyordu. Hafız Esad, tüm bu gelişmeler

31 Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi...*, s.758.

32 Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi...*, s.740.

33 <http://countrystudies.us/syria/68.htm>

34 Freedman, Robert O., *Moscow and the Middle East - Soviet Policy Since the Invasion of Afghanistan*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991, s.93.

35 Freedman, Robert O., *Moscow and the Middle East...*, s.93.

36 Lucas, Ivor, "The Pradox of Syria", *Asian Affairs*, Volume: 25, Number: 1, March 1994, s.9.

karşısında Suriye'nin manevra alanının git gide daraldığını fark ediyor ve Sovyetler Birliği'nden somut garantiler istiyordu.³⁷ 1980 Antlaşması işte bu noktada devreye girmiş ve Hafız Esad'ın istediği somut garantiler bu antlaşma kapsamında verilmiştir. Kimi yazarlara göre ise 1980 Antlaşması hem Esad'ı kendine daha bağımlı hale getirdiği için hem de Afganistan'ın işgalinin Suriye tarafından tanınması anlamına geldiği için Sovyetlerin büyük bir zaferiydi.³⁸

Suriye'nin SSCB'nin uydusu haline geldiğinin bir diğer kanıtı da o dönemde komünist ülkelerle sıkı işbirliğine girmiş olmasıydı. Suriye, SSCB'nin en sadık müttefikleri olan Küba ve Kuzey Kore gibi ülkelerle yakın ilişkiler kurmuş, 1983 yılında Bulgaristan, Doğu Almanya, Macaristan ve Polonya ile işbirliği anlaşmaları imzalamıştır. Ayrıca, Kamboçya'dan Moğolistan'a kadar tüm komünist ülke liderleri Hafız Esad'ı değişik vesilelerle sık sık ziyaret etmiş; Yunanistan, İtalya ve Şili gibi ülkelerin komünist partileri Hafız Esad'dan destek almışlardır. Kısacası Suriye'nin Soğuk Savaş müddetince belirlemiş olduğu dış politika stratejilerinin büyük kısmı SSCB'yle yakın ilişkileri çerçevesinde şekillenmiştir.³⁹ Soğuk Savaş döneminde Suriye'nin 'SSCB'nin Ortadoğu'daki Gölgesi' olduğu söylenebilir.

b. Soğuk Savaş Döneminde İki Ülke Arasındaki İşbirliği Alanları

Suriye üzerindeki Sovyet etkisini ve ikili işbirliği alanlarını somut örnekleriyle ortaya koymak gerekirse bu konudaki en güzel örnekler askeri alanda kendini göstermektedir. Suriye ordusunun yönetsel yapılanması SSCB tarzı bir yapılanmaydı. Hatta kara kuvvetlerinin kıyafetleri dahi Sovyet askerleriyle aynıydı.⁴⁰ 1984 ortalarında Suriye'de SSCB ve Doğu Bloku ülkelerinden gelen tahmini rakamlara göre 13000 askeri uzman vardı. 13000 uzmanın 8000'i 1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgali sonucunda gönderilmiştir. Bu uzman yardımı SSCB'nin Suriye'ye en büyük askeri yardımıydı. Hatta denilebilir ki SSCB, tarihinde en büyük askeri desteği bu olay neticesinde Suriye'ye vermiştir.⁴¹ Bu rakam 1986'da 2000 ile 5000 askeri uzmana düşmüştür. Bu düşüşün sebebi Gorbaçov'un iktidara gelmesiydi.⁴²

SSCB önderliğindeki Doğu Bloku'nun Suriye'ye ne kadar askeri uzman gönderdiği konusu aslında biraz çelişkilidir. Zira, kimi yazarlara göre 1980'li yılların ilk yarısında Doğu Bloku ülkelerinin Üçüncü Dünya Ülkeleri'ne gönderdiği askeri uzman sayısı yaklaşık 18.000'di. Bu sayının % 34'ünü yani 6260'ını Ortadoğu ülkelerine gönderilen askeri uzmanlar oluşturuyordu. Bu 6260 askeri uzmanın yaklaşık 5300'ü Suriye'de bulunmaktaydı. Bu iki istatistiki veriden han-

37 Mclaurin, R. D., Don Peretz and Lewis W. Snider, *Middle East...*, s.283.

38 Freedman, Robert O., *Moscow and the Middle East...*, s.92.

39 Pipes, Daniel, "Syria: The Cuba of the Middle East?", *Commentary*, July-1986, s.3-4.

<http://www.danielpipes.org/article/170>

40 Pipes, Daniel, Syria: The Cuba of the Middle East?..., s.5.

41 Neumann, Robert G., "Assad and the Future of the Middle East", *Foreign Affairs*, Vol: 62, Winter83/84, s.242.

42 <http://countrystudies.us/syria/68.htm>

gisinin doğru olduğu tam olarak bilinemese de her iki veri de Suriye'nin SSCB için ne denli önemli bir ülke olduğunu ortaya koymaktadır.⁴³

Suriye'nin ulusal güvenliğinin sağlanması konusunda da Sovyetler'in çok önemli bir yeri vardı. SSCB denizathıları merkez üssü Tartus olmak üzere denizden, SSCB uçakları merkez üssü Tiyas olmak üzere havadan Suriye topraklarını koruyordu. Ayrıca, stratejik noktalarda SSCB'nin yerleştirmiş olduğu karadan-denize ve karadan-havaya füzeleri vardı. Suriye'nin tüm radar istasyonları SSCB'deki bir merkeze bağlıydı ve olası bir saldırıdan SSCB'nin de anında haberdar olmasına olanak veriyordu. Sovyetlerin Suriye yönetimine bir diğer desteği de istihbarat alanında olmuştur. 1980'lerin ortalarında 500 KGB ajanı Şam'da görev yapmaktaydı. Ayrıca Suriyeli istihbarat ajanlarının çoğu da SSCB'de eğitim görmekteydi. Örneğin, 1982 yılında 12 Sovyet ajanı Lübnan'daki sokak savaşları konusunda eğitim vermek amacıyla Suriye'de bulunmaktaydı.⁴⁴

Suriye, nükleer silahlanma konusunda da SSCB'nin desteğini almaya çalışmıştır. SSCB ile Suriye arasında nükleer silahlar konusunda yapılan tek anlaşma 1983 tarihli Barışçıl Araçların Değişimi ve İşbirliği Anlaşması'dır.⁴⁵ Fakat bu anlaşma yalnızca kağıt üzerinde kalmış, fiili bir değeri olmamıştır. Zira ne ABD ne de İsrail Suriye'nin nükleer silahlara sahip olmasına izin vermezdi. Hatta denilebilir ki SSCB de bölge dengelerini alt üst edeceği için bunu istemezdi. Bu nedenle 1983 Anlaşması simgesel özelliği olan bir anlaşmaydı. Zira her iki ülke de ilişkilerinin ne kadar üst bir seviyeye ulaştığını göstermek istiyordu. 1980'lerin ortalarından itibaren SSCB-Suriye ilişkileri öylesine sıkıydı ki SSCB uzay çalışmalarına Suriyeli uzmanları da davet etmeye başlamıştı.⁴⁶

Suriye ve SSCB arasındaki işbirliği alanlarından biri de terörizmdir. 1980'li yıllarla birlikte Suriye merkezli terörün iki önemli hedefi vardı. Bir yanda İsrail, ABD ve Lübnan'da etkinliği olan Fransa, diğer yanda ise Türkiye ve Ürdün. 1982'de Sovyetler Birliği, Suriye'ye 3 yıl süreyle çok uygun şartlarla 4 milyar dolarlık askeri malzeme vermişti. Suriye borcunu para ile ödemekte zorlanınca, Rusya hesabına terör hizmeti vermeye başladı.⁴⁷ Lübnan'daki Beka Vadisi bu iki ülkenin çabalarıyla adeta dünya teröristlerinin merkez üssü olmuştur. Bu gruplar arasında en geniş oranda Filistinliler vardı. Ayrıca, Ermeni terör örgütü ASALA, Umman'a Özgürlük Grubu, Somali'ye Özgürlük Grubu, Eritre'ye Özgürlük Grubu, Mehmet Ali Ağca'nın da içinde bulunduğu Gri Kurtlar Grubu, ayrılıkçı terör örgütü PKK bu coğrafyada serbestçe hareket edebiliyor, militanlarına eğitim verebiliyor ve en önemlisi Suriye ve SSCB'den lojistik destek sağlayabili-

43 Becker, Abraham S., "A Note on Soviet Arms Transfers to the Middle East", Ed. Steven L. Spiegel, Mark A. Heller and Jacob Goldberg, *The Soviet-American Competition in The Middle East*, USA: D.C Heath and Company, 1988, s.57-58.

44 Pipes, Daniel, *Syria: The Cuba of the Middle East?...*, s.5-6.

45 <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/sytoc.html>

46 Pipes, Daniel, *Syria: The Cuba of the Middle East?...*, s.4-5

47 Manaz, Abdullah, "Dünden Bugüne Suriye".

http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_05.html

yordu. Burada barınan terörist gruplar sadece Ortadoğu menşeli gruplarla sınırlı değildi. Avrupalı gruplardan: Baader-Meinhof Gubu, IRA v.b gruplar... Hatta Sri Lanka'dan Tamil militanları burada barınma imkânına sahipti.⁴⁸

Suriye ve kontrolü altındaki Lübnan'da barınma, eğitim ve silah desteği alan örgütler ABD ve NATO hedeflerine karşı sabotaj eylemleri düzenlediler. Ünlü terörist "Çakal Carlos" bile, bu dönemde Suriye Hava İstihbarat Başkanı General Muhammed el-Hayli'nin emrinde çalışmıştı. Carlos'un, Johannes Wienrich ve 1933 Halep doğumlu Nicolas Bechara gibi yakın adamları Suriye'nin Avrupa elçileriyle ve Muhaberat Karşı Casusluk Bölümü Başkanı Adnan Handani ile ortak eylemler planlamışlardır. Lübnan'ın Suriye kontrolüne girmesini takiben, dünyanın pek çok terör örgütü yanında Türkiye karşıtı Kürtçü ve Marksist örgütlerin eğitim merkezleri de buraya kaydı. Ruslarla işbirliği içinde çalışan Kürdistan Devrimcileri örgütünün bir üyesi olan Abdullah Öcalan, yeni bir Kürtçü örgüt kurma hazırlıklarını sürdürürken 1979 yılında Suriye'ye kaçarak Şam'a yerleşti. PKK lideri Öcalan, 1980'li yılların sonunda Lazkiye'nin Kardaha kasabasında bir villada yaşıyordu. Öcalan ile Rıfat Esad'ın burada yaptığı aşk âlemleri yabancı basına bile konu olmuştu.⁴⁹

Suriye'nin Beka Vadisi'ni terör üssü haline getirmesi sonucu elde ettiği bir diğer kazanım da yıllık yaklaşık 1 milyar dolar uyuşturucu geliri elde etmesiydi.⁵⁰ Zira burada barınan terör örgütlerinin en önemli gelir kaynaklarından biri uyuşturucu ticaretinden kazandıkları paralardı ve Suriye'nin bu pastadan payını almaması düşünülemezdi.

c. Soğuk Savaş Döneminde İki Ülke Arasındaki Görüş Ayrılıkları

İki ülke, örneklerden anlaşılacağı üzere, son derece yakın bir işbirliği içindeydi. Fakat her konuda fikir birliği içinde değillerdi. Lübnan ve Filistin Kurtuluş Örgütü'yle ilişkiler bu görüş ayrılıklarına örnek gösterilebilir. SSCB'nin Şam Büyükelçisi bu görüş ayrılıklarını ifade etmek için; 'Suriye her şeyini bizden alıyor, akıl dışında...' diyordu.⁵¹ Hafız Esad her ne kadar Rusya'da eğitim görmüşse de zaman zaman Rusya'nın politikalarını da eleştirmişti.⁵²

Suriye ile SSCB arasındaki görüş ayrılıklarından biri Lübnan konusunda ortaya çıkıyordu. Lübnan konusundaki görüş ayrılıkları SSCB'nin Hıristiyan Marunilere duyduğu sempatiden kaynaklanıyordu. Filistin konusundaki görüş ayrılığı ise Yaser Arafat konusunda çıkıyordu. Hafız Esad, Filistin Kurtuluş Örgütü

48 Pipes, Daniel, *Syria: The Cuba of the Middle East?...*, s.6-7.

49 Manaz, Abdullah, "Dünden Bugüne Suriye".

http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_05.html

50 Jentleson, Bruce W., "The Lebanon War and the Soviet-American Competition: Scope and Limits of Superpower Influence", Ed. Steven L. Spiegel, Mark A. Heller and Jacob Goldberg, *The Soviet-American Competition in The Middle East*, USA: D.C Heath and Company, 1988, s.328.

51 Lucas, Ivor, *The Pradox of Syria...*, s.10.

52 Şeker, Kadir, *Suriye Devleti'nin Ortaya Çıkışı ve Bugünkü Durumu*, Isparta: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1996, s.68.

tü'nün liderliğinin Arafat'ın elinde olmasını istemiyordu, fakat SSCB yönetimi Arafat'ı destekliyordu.⁵³ Suriye ile SSCB arasındaki görüş ayrılıklarından biri de Afganistan'ın işgali konusunda yaşanmıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Afganistan'ın işgalinin kınanması konusunda yapılan oylamada Suriye, SSCB aleyhine oy kullanmıştır.⁵⁴ Aslında bu konuda görüş ayrılığı mı yaşandığı yoksa Hafız Esad'ın bu olaydan da Suriye lehine kazanımlar mı elde ettiği tam olarak açık değildir. Afganistan'ın işgali tüm İslam dünyasında olduğu gibi Suriye'de de tepkiyle karşılandı. Suriye, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda SSCB aleyhine oy kullandı fakat kamuoyunun bu olumsuz bakış açısına rağmen Hafız Esad, SSCB'yle stratejik işbirliğini artan bir ivmeyle devam ettirdi. Bu nedenle bu görüş ayrılığı göstermelik bir görüş ayrılığıydı ve Hafız Esad bu görüş ayrılığını sadece söylem bazında dile getirdi.⁵⁵

İki ülke arasındaki görüş ayrılıkları İran-İrak Savaşı'nda da ortaya çıkmıştır. Hafız Esad'ın 1980 Andlaşması'nı İran-İrak Savaşı'nın başlamasından üç hafta sonra imzalamış olması tesadüf değildi. Suriye bu savaşta İran'ı destekleyerek Arap dünyasında öne çıkmayı amaçlıyordu. SSCB ise bu savaşta tarafsız kalması konusunda Suriye'yi sürekli olarak uyarıyordu.⁵⁶ İki ülke arasındaki bu görüş ayrılıkları Soğuk Savaş koşulları içinde bulunduğu için bir şekilde giderilmiş veya giderilmese bile bu sorunlar iki ülke tarafından da görmezlikten gelinmiştir. Örneğin, İsrail karşısında aldığı her yenilgiden sonra Suriye, SSCB'yi teknolojik olarak ABD'nin gerisinde kalmakla suçluyordu. SSCB ise Suriye'nin kullandığı Sovyet yapımı silahlarda teknolojik bakımdan bir kusur olmadığını ve yenilgilerin temel sebebinin Suriye askerlerinin bu silahları kullanamaması olduğunu belirtiyordu. Fakat bu eleştiriler belli bir sınır dâhilinde ve ikili ilişkilere zarar vermediği ölçüde dile getiriliyordu. İki ülke arasındaki görüş ayrılıkları asıl olarak Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle ortaya çıkmıştır.⁵⁷

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Suriye-Rusya İlişkileri

Hafız Esad'ın 1985'de Sovyetlere yaptığı kısa ziyaret ilişkilerde bir dönüm noktasını temsil etmektedir. Bu ziyaret sırasında Gorbaçov; "Suriye'nin Irak ve Filistinlilere karşı düşmanca tutumundan vazgeçmesi gerektiğini zira SSCB'nin Ortadoğu'daki tek müttefikinin Suriye olmadığını" ifade etmiştir. Bu görüşmeden sonra Sovyetler, Suriye'deki askeri uzmanlarını hızla çekmeye başlamıştır. Gorbaçov'un amacı glasnost ve prestroyka çerçevesinde askeri harcamaları kısmaktı. Bu nedenle Ortadoğu'da barış istiyordu.⁵⁸ Gorbaçov'un Ortadoğu

53 Dickey, Christopher, "Assad And His Allies: Irreconcilable Differences?", *Foreign Affairs*, Vol: 66, Fall-87, s.69-75.

54 Dawisha, Karen, "Moscow's Moves In The Direction Of The Gulf--So Near And Yet So Far", *Journal of International Affairs*, Vol: 34, Fall 80/Winter 81, s.221.

55 McLaurin, R. D., Don Peretz and Lewis W. Snider, *Middle East...*, s.265.

56 Freedman, Robert O., *Moscow and the Middle East...*, s.92.

57 Jentleson, Bruce W., *The Lebanon War...*, s.325.

58 "Syrian-Soviet Relations". <http://www.exploit.com/Syria-Syriansoviet-Relations-cg.php>

politikasını ve bu bağlamda Suriye politikasını revize etmesinin üç önemli nedeni vardı:⁵⁹

1. SSCB'nin Ortadoğu'daki müttefiklerine ekonomik ve askeri yardım yapacak konumda olmaması.

2. Olası bir Arap-İsrail Savaşı'nda SSCB'nin çok zor durumda kalacak olması. Bu nedenle bölgede tansiyonun artmasının önüne geçilmesi için önlemler almak istemesi.

3. 30 yıl önce bu ülkelerde komünist rejimler kurmak istemelerine karşın bu ülkelerde monarşilerin oluşması (Kaddafi ve Esad gibi). Dolayısıyla ideolojik hedeflerin iflas etmiş olması.

Gorbaçov, bu üç ana nedenin yanı sıra; Lübnan'daki mevcudiyeti, Filistin Kurtuluş Örgütü'yle olumsuz ilişkileri ve aşırı İsrail karşıtı olması ve dolayısıyla SSCB'nin İsrail'le ilişki kurmasına sürekli karşı çıkması nedeniyle de Suriye'ye soğuk bakıyordu.⁶⁰ Özellikle sonuncu neden yani İsrail'le sıcak ilişkilerin kurulması ekonomik kazanımlar elde edilebileceği düşüncesinden hareketle Gorbaçov'un üzerinde durduğu bir konuydu.

1980'li yılların ortalarına gelindiğinde Sovyetler için ekonomik kaygılar ideolojik kaygıların önüne geçmişti. Sovyetler için artık önemli olan Ortadoğu'da müttefikler değil, ekonomik partner bulmaktı. Sovyetler bu amaçla 1985 yılında Birleşik Arap Emirlikleri ile 1988 yılında da Katar'la diplomatik ilişkiler kurmuştu. Hatta, Kuveyt bankalarından 1987'de 150 milyon dolar, 1990'da 300 milyon tutarında kredi almıştı. Tüm bu gelişmeler SSCB'nin ABD karşısında Avrupa'dan sonra Ortadoğu'da da mağlup olduğunu ortaya koymaktaydı.⁶¹

Gorbaçov'un iktidara geldikten sonra yaptığı bir diğer yapısal değişiklik de kendine yakın bürokratları kritik noktalara atmasıydı. Bu atamalardan biri Dış İlişkiler Departmanı'nın başına Anatoly Dobrynin'in atanmasıdır. Dobrynin, ABD'de eğitim görmüş bir bürokrattı ve SSCB'nin Üçüncü Dünya Ülkeleri'ne ve özellikle de Ortadoğu ülkelerine yaptığı yardımları azaltması gerektiğini savunuyordu. Gorbaçov, Dobrynin'in bu fikirlerinin etkisiyle Ortadoğu politikasını revize etme yönünde adımlar attı. Zira bu yardımlar hem SSCB'nin ekonomik gücünü azaltmakta hem de SSCB'yi bölgesel çatışmalara taraf olma riskiyle karşı karşıya bırakmaktaydı. SSCB, destek verdiği bu ülkelerin başka bir ülkeyle girişebileceği çatışmalara taraf olmak istememekteydi. Bunun arkasında ise SSCB'nin Afganistan'da yaşadığı hezimetin bir daha yaşamak istememesi yatmaktaydı.⁶²

Gorbaçov, Nisan 1987'de yaptığı bir açıklamada; "İsrail'le diplomatik ilişkilerimizin olmaması kimse tarafından normal olarak karşılanmasın." diyerek

59 Shad, Tahir I., *Syrian Foreign Policy...*, s.80.

60 Golan, Galia, "Gorbachev's Middle East Strategy", Ed. George W. Breslauer, *Soviet Strategy in the Middle East*, USA: Unwin Hyman, 1990, s.160.

61 Naumkin, Vitaly, "Russia, the CIS and the Arab World After the Gulf Crisis", Ed. Dan Tschirgi, *Arab World Today*, London: Lynne Rienner Publishers, 1994, s.215-216.

62 Fukuyama, Francis, *Soviet Military Power...*, s.169-170.

İsrail'in yıllardır beklediği adımı atmıştır. Bu açıklamadan üç hafta sonra Gorbaçov'un danışmanları İsrail'i ziyaret etmişlerdir. Gorboçov ülkesindeki Yahudilerin İsrail'e göçüne de sıcak bakmış, bu konuda da hiç beklenmedik adımlar atmıştır. İlk başlarda sadece bireysel göçlere, özellikle de ünlü Yahudilerin İsrail'e göçüne izin vermiştir. Daha sonra kitlesel göçlere de izin vererek İsrail'le buzları tamamen eritmiştir. 1988 yılına gelindiğinde ayda ortalama 1000 Sovyet Yahudisi İsrail'e göç ediyordu.⁶³ SSCB'den gelen bu Yahudiler yeni yerleşim yeri olarak işgal edilmiş Filistin topraklarına yerleştiriliyordu. Batı Şeria ve Gazze'de uygulamaya konan bu iskân politikası Suriye'nin büyük tepkisini alıyordu.⁶⁴ Gorbaçov'un bu politikaları İsrail'le sıcak ilişkiler kurulmak istendiği anlamına geldiği gibi Suriye yönetimiyle köprülerin atıldığı anlamına da geliyordu. Gorbaçov'un İsrail'e yönelik ılımlı politikası Sovyet Yahudileri'nin İsrail'e göçüne izin vermekle sınırlı kalmadı. Gorbaçov, Polonya ve Macaristan'ın İsrail'le resmi ilişki kurmalarına da izin verdi ve bu bağlamda İsrail 1987 yılında önce Polonya'yla sonrasında da Macaristan'la çeşitli anlaşmalar imzalama şansına sahip oldu.⁶⁵

1991 yılında SSCB'nin yıkılması yalnız Doğu Bloku ülkelerini değil zamanla Sovyet uydusu haline gelmiş ve ülkelerinin Sovyet modeline göre yapılandırılmış diğer ülkeleri de etkilemiştir. Bu ülkeler SSCB'nin yıkılmasıyla beraber hem ülke içinde hem de uluslararası arenada yapısal değişimler yaşamışlardır. Bu ülkelerden biri de Suriye'dir. Suriye pragmatik politika anlayışını hemen ortaya koymuş ve 1991'deki birinci Körfez Savaşı'nda Amerika'nın başını çektiği uluslararası ittifaka katılarak Irak'a saldırmıştır.⁶⁶ Suriye'nin 1991 Körfez Savaşı'ndaki tutumunu ve Hafız Esad'ın o dönemde nasıl hareket ettiğini anımsayalım. Esad, Kuveyt'ten çekilmesi nedeniyle Saddam Hüseyin'e kendisini öven bir mektup gönderiyordu. Esad mektupta: "Irak'ın Kuveyt'ten çıksa dahi saldırıya hedef olacağını söyleyebilirler ancak ben sizlere şayet bu saldırı gerçekleşirse Suriye ve Irak'ın aynı safta yer alacağını teyit ederim." diyordu.⁶⁷ Esad'ın bu söylemi ve ardından Irak karşıtı ittifaka katılması pragmatist dış politika anlayışının güzel bir örneğidir. Suriye, Irak karşıtı koalisyonla verdiği bu destekten ötürü petrol zengini Körfez ülkelerinden, Almanya ve Japonya'dan yaklaşık 3 milyar dolar para aldı. İran-İrak Savaşı'nda İran'a verdiği destek nedeniyle petrol zengini Arap ülkelerinin tepkisini çekmiş olan Hafız Esad, 17.000 Suriye askerini Amerikan askerlerinin yanına göndererek bu ülkelerin sempatisini kazanmış oldu. Petrol zengini Arap ülkeleri, İran'daki devrimden sonra bu ülkeyi tehlikeli bir ülke olarak değerlendirip, Irak'ı İran'a karşı bir güvence olarak görmüşlerdi. Irak'ın Kuveyt'e saldırmasından sonra ise bu ülkeler bu sefer de Irak'ı tehlikeli görmeye başladılar. Hafız Esad, Irak karşıtı koalisyonla destek verirken, bu du-

63 Golan, Galia, *Soviet Strategy...*, s.151-153.

64 Yavuz, Celalettin, *Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri*, Ankara 2005, s.404.

65 Freedman, Robert O., *Moscow and the Middle East...*, s.218.

66 Shad, Tahir I., *Syrian Foreign Policy...*, s.77.

67 Elmuayeta, Salih Lafi, "Şam İçin Hâlâ Geç Değil", *Radikal*, 18 Mart 2005.

rumu dikkate aldığı gibi, ABD'ye yakın bir politika izleyerek, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Suriye'nin yaşadığı yalnızlığı da aşmak istiyordu.⁶⁸

Suriye'nin Soğuk Savaş sonrası yaşadığı politik dönüşüme örnek teşkil eden bir diğer gelişme de Körfez Savaşı'ndan sonra Suriye Yahudilerinin yurtdışı seyahatlerine ve başka ülkelere göçüne izin vermesidir.⁶⁹ Bu örnek, Suriye'nin İsrail karşısında ne kadar güçsüz bir konumda kaldığını kabullenmesi anlamına geliyordu. Zira, Körfez Savaşı nedeniyle ulusal güvenliği Irak tarafından tehdit edilen İsrail, Hollanda ve ABD'den temin ettiği Patriot füzeleriyle bu tehdidi bertaraf etmişti. Bu füzelerin İsrail'e kazandırdığı bir diğer avantaj da Suriye karşısındaki caydırıcılığını en üst seviyeye ulaştırmasıydı. Sovyetler'in desteğinden mahrum kalan Suriye'nin bu noktadan sonra İsrail'le rekabet etmesi mümkün değildi. Suriye için tek seçenek ABD ve İsrail'in Ortadoğu'daki politikalarına göz yummaktı. Hatta bu ülkelerle ortak politikalar içinde yer almalıydı. 1990'a gelindiğinde İsrail savunma harcamalarına 6 milyar dolar ayırırken Suriye yalnızca 2 milyar dolar ayırabiliyordu. Ayrıca, 1990 yılı rakamlarına göre İsrail'de kişi başına düşen milli gelir 9000 dolar iken Suriye'de 1700 dolardı. Bu rakamlar da Suriye'nin SSCB'nin desteğinden mahrum kaldıktan sonra İsrail karşısında direnemeyeceğini göstermektedir.⁷⁰

SSCB'nin dağılma süreci başlar başlamaz Suriye'nin silah temin sıkıntısı baş göstermiştir. "ABD'nin 1990-91 güzü ve kışı boyunca İsrail'e sağladığı gelişmiş savaş teçhizat ve malzemesine mukabil, Moskova'nın da elini çabuk tutup askeri alandaki yardımı hızlandırması gerektiği" mesajıyla Moskova'ya giden Savunma Bakanı Mustafa Talas başkanlığındaki Suriye heyeti eli boş dönmüştür. Suriye Dışişleri Bakanı benzer bir amaçla Moskova'yı ziyaret ettiğinde Gorbaçov; "Sovyetler Birliği'nin Suriye'yle savunma dâhil her alanda dostane bir işbirliği yapma konusunda kararlı olduğunu" söylemiş ve "tabiatıyla bunda uluslararası gelişmeler ile Sovyet ekonomisinin içinde bulunduğu durum yüzünden kısıtlanan imkânların göz önüne alınacağını" da eklemiştir. Ancak, Suriye heyeti geri döner dönmez Sovyetlerin Suriye'ye yeni bir askeri yardım yapmayacaklarını bildirmişlerdir.⁷¹ Suriye'nin Irak'a karşı koalisyonunda yer almasının önemli sebeplerinden biri de bu ziyarette bir kez daha Sovyetlerden medet ummaması gerektiğini anlamış olmasıdır.

En büyük destekçisi SSCB'yi kaybeden Suriye, İsrail'le silahlanma konusunda rekabet edemeyeceğini anlamış ve 1990'lardan itibaren kimyasal ve biyolojik silahlara sahip olmak için çaba harcamaya başlamıştır. Kimyasal ve biyolojik silahlar hem maliyet düşüklüğü hem de sağladığı caydırıcılık sayesinde rasyonel bir tercihtir. Suriye'nin bu konudaki en büyük destekçisi ise ironik bir şekilde

68 Şen, Sabahattin, *Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi...*, s.296.

69 El-Tawil, Hosam, "The United States and the Arab World After the Gulf Crisis", Ed. Dan Tschirgi, *Arab World Today*, London: Lynne Rienner Publishers, 1994, s.232.

70 Tschirgi, Dan, "The Arab World and the Rest of the World", Ed. Dan Tschirgi, *Arab World Today*, London: Lynne Rienner Publishers, 1994, s.255.

71 Gafur, Mecid, *Haftız Esad Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri*, Ankara: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002, s.114-115.

yine Rusya olmuştur.⁷² Boris Yeltsin'in kimyasal silahsızlanma konusundaki baş danışmanı ve Rusya Kimyasal Silahlar Askeri Akademisi Başkanı emekli general Anatoly Kuntsevich Suriye'de kimyasal üretim yapan bir fabrika kurmuştur. Bu fabrikanın ihtiyacı olan kimyasal silah yapımında kullanılan hammaddenin ise Güney Kıbrıs üzerinden Suriye'ye sokulduğu zannedilmektedir. Ayrıca Suriye, Almanya ve Fransa'dan da çok sayıda hammadde ithal etmiştir.⁷³

Rusya, Suriye'yle ikili ilişkilerde yaşanan bu durgunluk dönemini aşmak ve bu pazarı Çin ve Almanya gibi rakip ülkelere kaptırmamak için 1994 yılında Suriye ile askeri işbirliği konusunda bir anlaşma imzalamıştır. 1996 yılında da iki ülke arasında askeri modernizasyonlar konusunda yapılan anlaşmayla ilişkiler tekrar normale dönmüştür.⁷⁴

İki ülke arasındaki askeri işbirliğinin gelişmesi önündeki en büyük engel ABD ve İsrail'in Rusya'ya yaptığı baskılardır. ABD ve İsrail'in baskıları sonucu Rusya, 1999 yılında Suriye'ye yalnızca savunma amaçlı silahlar temin ettiklerini, saldırı amacı güden silahların temin edilmediğini belirtmek zorunda kalmıştır. Suriye'nin mevcut ekonomik gücüyle nasıl silahlanmaya devam ettiği sorulabilir. Bu sorunun cevabı açıktır; Suudi Arabistan ve İran'ın ekonomik yardımları sayesinde silahlanmaya devam etmektedir.⁷⁵

24 Ocak 2005 yılında Başer Esad'ın Rusya'ya yapmış olduğu dört günlük ziyaret, Hafız Esad'ın ölümünden sonra Rusya'ya yapılan ilk resmi ziyarettir. Başer Esad'ın bu ziyareti son derece olumlu bir havada geçmiştir. Örneğin, Suriye'nin çoğu askeri malzeme alımından kaynaklanan 13.4 milyar dolarlık borcunda indirimle gidilmesi konusunda anlaşılmaya varılmıştır. Moskova Üniversitesi'nde öğrencilere hitap eden Beşar Esad, Rusya'dan yeni nesil İskender-E ve SA-18 füzeleri alacağı iddialarını yalanlamıştır. Ancak Esad, satışın İsrail ve ABD'nin baskısıyla iptal edildiği haberleri hatırlatılınca; "Bu silahlar savunma amaçlı. Eğer İsrail bunları almamızı istemiyorsa bu, 'Biz Suriye'ye saldırmak istiyoruz ama Suriye'nin kendisini korumasını istemiyoruz' anlamına gelir. İsrail'in tavrı mantıksız..." diyerek Rusya'yla silah ticaretinin geliştirileceğini vurguladı.⁷⁶

ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Richard Boucher da Moskova'nın Suriye'ye füze satması halinde, Rusya'ya yaptırım uygulama uyarısında bulundu. Boucher, düzenlediği basın toplantısında ABD'nin bu konudaki politikasının açık olduğunu, Suriye'nin terörizme destek verdiğini ve bu yüzden bu ülkeye silah satışına karşı olduklarını belirtti. Amerikalı yetkililer, ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell'in konuyu, Rusya Savunma Bakanı Sergei İvanov ile

72 Zisser, Eyal, "The Syrian Army: Between the Domestic and the External Fronts", *Middle East Review of International Affairs (MERLA)*, Volume:5, No:1, March 2001, s.9.

73 Guile, Dany Shoham, "Gas and Germs: Syria's Ultimate Weapons", *Middle East Quarterly*, Volume: IX, Number: 3, Summer 2002, s.5-6.

74 Antonenko, Oksana, "Russia's Military Involvement in the Middle East", *Middle East Review of International Affairs (MERLA)*, Volume:5, No:1, March 2001, s.5

75 Antonenko, Oksana, "Russia's Military Involvement...", s.6.

76 "Esad: Moskova Aktif Olsun", *Radikal*, 26 Ocak 2005.

Washington'daki görüşmesinde dile getirdiğini ifade ettiler. İvanov ise "Suriye ile bu füzeler hakkında hiçbir görüşmemiz olmadı. Planlanan bir görüşme de yok" dedi.⁷⁷ Tüm bu açıklamalar ABD'nin Rusya'ya Suriye'yi desteklememesi konusunda uyardığı anlamına geliyor. Putin her ne kadar Suriye'yle işbirliğini her alanda devam edecekleri gibi söylemler kullansa da Suriye'nin Lübnan'dan askerlerini çıkarmasına göz yumması ABD'nin Rusya üzerindeki baskılarının sonuca ulaştığını ortaya koymaktadır.

Rusya'nın Suriye'nin arkasında duramaması kendi bölgesinde de ABD'nin karşısında elini zayıflatmıştır. Gürcistan ve Ukrayna'daki gelişmeler ABD'nin Karadeniz havzasında Rusya karşısında güçlenmeye başladığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle hiçbir ülke kendi bölgesi dışında pasif kalmasının kendi bölgesinde de güçsüzleştiği şeklinde yorumlanacağını unutmamalıdır. Örneğin, Türkiye'nin Balkanlar'da pasif bir politika izlemesi ve soydaşlarının haklarını savunmaması Ortadoğu'daki gücünü de zaafa uğratacaktır.

Sonuç ve Genel Değerlendirme

Suriye son günlerde modern siyasi tarihinin en paradoksal ve en önemli dönemlerinden birini yaşıyor. ABD ve İsrail tarafından tecrit ve ablukayla tehdit ediliyor; bölgesel rolünü sınırlandırması, milliyetçi söyleminin tonajını hafifletmesi, belki işgal edilen topraklarını unutmaması ve en basit kendini savunma haklarından vazgeçmesi isteniyor.

Suriye diplomasisi, bu tehlikeli sorunlarla mücadele için bütün geleneksel araçlara başvurdu. Kopukluğu gidermek için Rusya'ya yöneldi; Moskova'nın gölgesinde güven içinde bulunduğu zamanlardaki bölgesel rolünü yeniden kazanmak için ortam hazırlamaya çalıştı. Fakat Rusya halen kendi iç sorunlarına dalmış, şaşkın, çekimser vaziyette ve arzuladığı rolün yükünü kaldırmaya kadir değil.⁷⁸ Suriye'nin Soğuk Savaş sonrası Çin, Kuzey Kore, İran ve Yunanistan gibi ülkelerle kurmaya çalıştığı işbirliği süreci kendini SSCB sonrasında yalnız hissetmesinden ve bu yalnızlıktan böylesi ittifaklar aracılığıyla kurtulmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Irak'ın Kuveyt'i işgalini kınaması, Irak'a karşı ABD önderliğindeki koalisyona katılması ve son olarak hiçbir direniş göstermeden Lübnan'dan askerleri çekmesi ise bu yalnızlığın ne denli derin bir yalnızlık olduğunu göstermektedir.

Suriye açısından değerlendirildiğinde Rusya'nın önemli hala büyüktür. Çünkü mevcut askeri donanımının çok büyük bir kısmı Rus yapımı silahlardan oluşan ve subaylarını Rus uzmanların kontrolünde eğiten Suriye için Rusya, en büyük silah temin kaynağı olmaya devam etmektedir. Silah satışı, Rus yetkililerin "ticari boyutunu" ön plana çıkardıkları bir ilişki türü olarak gündeme gelmişse de hali hazırda Suriyeli subayların askeri eğitiminde Rus uzmanların devam eden ağırlıklı rolü ve Suriye Savunma Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı gibi önemli

77 Dış Haberler, *Aksam*, 14 Ocak 2005.

78 Kaplan, Mervan, "Şam Hâlâ Kendini Kurtarabilir", *Radikal*, 2 Mart 2005.

kuruluşlarda danışmanlık görevlerinde bulunan Rus generallerin varlığı, salt ticari değil askeri-stratejik bağlantıları da gündeme getirmektedir.⁷⁹ İki ülkenin halen işbirliği içinde olması bu nedenle doğal bir durum. Fakat, Suriye'nin ikili işbirliğinin ötesinde Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin üstlenmiş olduğu hamilik rolünü Rusya'nın oynamasını beklemesi rasyonel bir yaklaşım değildir. Zira koşullar değişmiş, dünya tek bir hegemonun kontrolü altına girmiştir. Rusya'nın Suriye'yi koruma adına ABD'ye rağmen küçük adımlar atması muhtemeldir fakat bu konuda ABD'yi karşısına alacak güçte de değildir.

Ukrayna'daki 'turuncu devrim'e iyice içerleyen Putin, nadasa bıraktığı diğer ülkelerle işbirliğine ağırlık vermeye başladı. Dış politikasının birinci önceliği olarak gördüğü BDT ülkelerindeki 'sipariş' devrimlere tahammül etmeyen Moskova da kendi kartlarını açtı. İsrail ve ABD'nin tüm ısrarlarına rağmen Suriye'ye kısa menzilli Strelets tipi hava savunma sistemleri satılacak. Fazla kızdırılırsa uzun menzilli İskender tipli saldırı füzelerini de satmasının önünde uluslararası bir engel bulunmuyor bu arada.⁸⁰ Tüm bu gelişmeler Rusya'nın Suriye'den desteğini çekmediğini göstermektedir fakat yukarıda da değinildiği gibi bu desteğin bir sınırı olacaktır. En azından kısa dönemde Rusya bu sınırı aşamayacaktır. İlerleyen dönemlerde güç dengesinde yaşanabilecek değişimler ve bu değişimler sonucu Rusya'nın tekrar eski gücüne kavuşması durumunda Suriye, SSCB döneminde gördüğü desteği Rusya'dan görebilecektir.

Suriye-Rusya ilişkileri yukarıda söylenenlerin aksine kopma noktasına da gelebilir. Zira Rusya, Soğuk Savaş sonrası dönemde İsrail ile sıcak ilişkiler içindedir. Böylesi bir yakınlaşmanın sebepleri Rusya'dan İsrail'e yapılan Yahudi göçleri ve terörizmle mücadele konusunda iki ülke arasındaki işbirliğidir. Arka plandaki gerçek nedenler ise; Rusya'nın İsrail'in ekonomik ve siyasi gücünü karşısına almak istememesi, İsrail'in de Ortadoğu Barış Süreci'nin önemli aktörlerinden birini daha kendi saflarına katarak rakipleri karşısında avantajlı duruma geçmek istemesidir. Bu iki ülke arasındaki yakınlaşma doğal olarak Suriye'nin Rusya'dan uzaklaşmasını beraberinde getirebilir. Suriye'nin son yıllarda Çin'le yakınlaşması bu bağlamda değerlendirilmelidir.⁸¹ Çin'in orta vadede ABD'nin karşısına ikinci bir güç olarak çıkması Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin Ortadoğu'daki misyonunu üstlenmesini beraberinde getirebilir. Böylesi bir gelişme Suriye'nin Rusya yerine Çin'i dayanak noktası olarak görmesi sonucunu doğurabilir. Bu durum göstermektedir bölgesel güçler uzak coğrafyalardaki başka güçler tarafından ikame edilebilir. Bu nedenle Karadeniz, Ortadoğu, Balkanlar v.b bölgelere ilişkin analizler yapılırken küreselleşme süreciyle coğrafyanın kabuk değiştirmeye başladığını görmek gerekmektedir. Önemli olan coğrafi koşulları bertaraf eden ulusal menfaat olgusudur. Ulusal menfaatler ülkeleri kendi bölgelerinde gücünü arttırabilmek adına uzak coğrafyalarda politika geliştirmeye itmektedir.

79 Gafur, Mecid, *Hafız Esad Dönemi...*, s.76.

80 Çetinkaya, Mirza, "Asıl Kavga Moskova-Washington Cephesinde", *Zaman*, 21 Şubat 2005.

81 Meyer, Henry, "Syria, Russia to Restore Soviet-era Ties", 25 Ocak 2005, s.2.

<http://www.middle-east-online.com/english/syria/?id=12517>

Abstract

The basic aim of this study is examining why does a country whose region is Black Sea established very closed relations with another region's country in the axis of Syria-Russia relations. This case shows us a powerfull country which wants to be maintains her power in her region should be in relationship with another region's countries. Syria-Russia relations changed marginally after Cold War. In this context the study has two parts for showing this transformation process. In the first part of study Syria-Russia relations in the Cold War era will be examined. In the second part of study Syria-Russia relations after Cold War will be examined.

Key Words: Russia, USSR, Syria, Hafız Esad, Cold War, Globalization.

KAYNAKÇA

- ANTONENKO, Oksana, "Russia's Military Involvement in the Middle East", *Middle East Review of International Affairs (MERLA)*, Volume:5, No:1, March 2001.
- ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2 1914-1995)*, İstanbul: Alkım Yayınevi, 1996.
- AYHAN, Veysel, *Lübnan, Suriye ve İsrail İlişkilerini Belirleyen Dinamikler: Bir İç-Dış Politika Bağlantısı Analizi*, Bursa: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- BECKER, Abraham S., "A Note on Soviet Arms Transfers to the Middle East", Ed. Steven L. Spiegel, Mark A. Heller and Jacob Goldberg, *The Soviet-American Competition in The Middle East*, USA: D.C Heath and Company, 1988.
- BİLGE, Suat, *Milletlerarası Politika*, Ankara: A.Ü.S.B.F. Yayınları, 1966.
- ÇETİNKAYA, Mirza, "Asıl Kavga Moskova-Washington Cephesinde", *Zaman*, 21 Şubat 2005.
- DAVUTOĞLU, Ahmet, *Stratejik Derinlik*, İstanbul: Küre Yayınları, 2001.
- DAWISHA, Karen, "Moscow's Moves In The Direction Of The Gulf--So Near And Yet So Far", *Journal of International Affairs*, Vol: 34, Fall 80/Winter 81.
- DICKEY, Christopher, "Assad And His Allies: Irreconcilable Differences?", *Foreign Affairs*, Vol: 66, Fall-87.
- ELMUAYETA, Salih Lafi, "Şam İçin Hâlâ Geç Değil", *Radikal*, 18 Mart 2005.
- EL-TAWİL, Hosam, "The United States and the Arab World After the Gulf Crisis", Ed. Dan Tschirgi, *Arab World Today*, London: Lynne Rienner Publishers, 1994.
- FETTWEIS, Christopher J., "Sir Halford Mackinder, Geopolitics and Policymaking in The 21st Century", *Parameters: US Army War College Review*, 00311723, Vol.30, Issue:2, Summer-2000.
- FREEDMAN, Robert O., *Moscow and the Middle East –Soviet Policy Since the Invasion of Afghanistan-*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

- FUKUYAMA, Francis, "Soviet Military Power in the Middle East; or, Whatever Became of Power Projection?", Ed. Steven L. Spiegel, Mark A. Heller and Jacob Goldberg, *The Soviet-American Competition in The Middle East*, USA: D.C Heath and Company, 1988.
- GAFUR, Mecid, *Hafız Esad Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri*, Ankara: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- GERGES, Fawaz A., *The Superpowers and Middle East-Regional and International Politics 1955-1967*, USA: Westview Press, 1994.
- GOLAN, Galia, "Gorbachev's Middle East Strategy", Ed. George W. Breslauer, *Soviet Strategy in the Middle East*, USA: Unwin Hyman, 1990.
- GUILE, Dany Shoham, "Gas and Germs: Syria's Ultimate Weapons", *Middle East Quarterly*, Volume: IX, Number: 3, Summer 2002.
- HOWARD, Harry N., "The Soviet Union in Lebanon Syria and Jordan", Ed. Ivo J. LEDERER and Wayne S. VUCINICH, *The Soviet Union and the Middle East; the post-World War II era*, USA: Hoover Institution Press, 1974.
- JENTLESON, Bruce W., "The Lebanon War and the Soviet-American Competition: Scope and Limits of Superpower Influence", Ed. Steven L. Spiegel, Mark A. Heller and Jacob Goldberg, *The Soviet-American Competition in The Middle East*, USA: D.C Heath and Company, 1988.
- KAPLAN, Mervan, "Şam Hâlâ Kendini Kurtarabilir", *Radikal*, 2 Mart 2005.
- KISSINGER, Henry, *Years of Renewal*, New York: Simon and Schuster, 1999.
- LUCAS, Ivor, "The Pradox of Syria", *Asian Affairs*, Volume: 25, Number: 1, March 1994.
- MANAZ, Abdullah, "Dünden Bugüne Suriye".
http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_05.html
- MCLAURIN, R.D., Don Peretz and Lewis W. Snider, *Middle East Foreign Policy –Issues and Processes-*, USA: Praeger Publishers, 1982.
- MEYER, Henry, "Syria, Russia to Restore Soviet-era Ties", 25 Ocak 2005.
<http://www.middle-east-online.com/english/syria/?id=12517>
- NAUMKIN, Vitaly, "Russia, the CIS and the Arab World After the Gulf Crisis", Ed. Dan Tschirgi, *Arab World Today*, London: Lynne Rienner Publishers, 1994.
- NEUMANN, Robert G., "Assad and the Future of the Middle East", *Foreign Affairs*, Vol: 62, Winter83/84.
- OWENS, Mackubin Thomas, "In Defense of Classical Geopolitics", *Naval War College Review*, Vol.52, Issue:4, Autumn-1999.
- PERETZ, Don, *The Middle East Today*, USA: Praeger Publishers, 1983.
- PERTHES, Volker, "Si Vis Stabilitatem, Para Bellum: State Building, National Security and War Preparation in Syria", Ed. Steven Heydemann, *War, Institutions, and Social Change in the Middle East*, California: University of California Press, 2000.
- PIPES, Daniel, "Syria: The Cuba of the Middle East?", *Commentary*, July-1986.
<http://www.danielpipes.org/article/170>
- RAMI, Ginat, "The Soviet Union and The Syrian Ba'th Regime: From Hesitation to Rapprochement", *Middle Eastern Studies*, Vol: 36, April 2000.
- SANDER, Oral, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, Ankara: İmge Kitabevi, 2001.

Bilal Karabulut

- ŞEKER, Kadir, *Suriye Devleti'nin Ortaya Çıkışı ve Bugünkü Durumu*, Isparta: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1996.
- ŞEN, Sabahattin, *Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi (Tarihi ve Sosyal Temelleri)*, İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1999.
- SHAD, Tahir I., Steven Boucher and Jennifer Gray Reddish, "Syrian Foreign Policy In The Post-Soviet Era", *Arab Studies Quarterly*, Vol. 17, Winter/Spring 95.
- "Syrian-Soviet Relations". <http://www.exploitiz.com/Syria-Syriansoviet-Relations-cg.php>
- TSCHIRGI, Dan, "The Arab World and the Rest of the World", Ed. Dan Tschirgi, *Arab World Today*, London: Lynne Rienner Publishers, 1994.
- VATIKIOTIS, P. J., "The Politics of the Fertile Crescent", Ed. Paul Y. HAMMOND and Sidney S. ALEXANDER, *Political Dynamics in the Middle East*, Elsevier Publishers, New York, 1972.
- YAPP, M. E., *The Near East Since The First World War -A History to 1995-*, England: Pearson Education Limited, 1996.
- YAVUZ, Celalettin, *Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri*, Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayınları, 2005.
- ZISSER, Eyal, "The Syrian Army: Between the Domestic and the External Fronts", *Middle East Review of International Affairs (MERLA)*, Volume:5, No:1, March 2001.

GAZETELER

Akşam
Radikal
Zaman

İNTERNET ADRESLERİ

<http://www.middle-east-online.com/english/syria/?id=12517>
<http://www.exploitiz.com/Syria-Syriansoviet-Relations-cg.php>
<http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/sytoc.html>
<http://www.danielpipes.org/article/170>
<http://countrystudies.us/syria/68.htm>